

УДК 342.7(477)

DOI: <https://doi.org/10.32631/v.2019.4.08>

Петрос Валко,

*Науково-дослідний інститут публічного права (м. Київ),
науковий співробітник;*

 <https://orcid.org/0000-0003-2244-6620>,
e-mail: Valko.Petros@gmail.com

ЄВРОПЕЙСЬКИЙ ДОСВІД РЕГЛАМЕНТАЦІЇ ПРАВА ОСОБИ НА БЕЗОПЛАТНУ ВТОРИННУ ПРАВОВУ ДОПОМОГУ

У статті на підставі аналізу наукових позицій учених, а також аналізу європейських нормативних актів, спрямованих на забезпечення права людини на безоплатну правову допомогу, та рішень Європейського суду з прав людини виокремлено основні критерії необхідності надання особі безоплатної правової допомоги та можливості адаптації європейського досвіду в Україні.

Ключові слова: європейський досвід, правова допомога, правнича допомога, безоплатна вторинна правова допомога, адвокат, адміністративне судочинство.

Оригінальна стаття

Постановка проблеми

Сьогодні європейські держави вибудували свої системи надання безоплатної вторинної правової допомоги громадянам таким чином, щоби вони максимально відповідали стандартам згідно із Загальною декларацією прав людини, Європейською Конвенцією про захист прав людини і практикою Європейського Суду з прав людини, Міжнародним пактом про громадянські та політичні права, практикою Комітету ООН з прав людини, Принципами і керівними настановами ООН щодо доступу до правової допомоги в системі кримінального правосуддя та іншими документами ООН у цій сфері [1, с. 29].

Правові юрисдикції європейських держав спрямовані на забезпечення безперешкодного доступу громадян до правових інструментів захисту та справедливого суду. При цьому не існує єдиного уніфікованого законодавчого акта, який би використовувався усіма державами і забезпечував однаковий рівень захисту громадянам у різних країнах [1, с. 36].

Стан дослідження проблеми

На важливість проблеми регламентації права особи на безоплатну вторинну правову допомогу зверталась увага в наукових працях учених, а саме: В. Б. Авер'янова, О. А. Банчука, О. М. Бандурки, В. В. Галунька, Т. О. Гуржія, О. В. Джафарової, Т. О. Коломоєць, А. Т. Ком'юка, О. В. Кузьменко, А. А. Манжули, Р. В. Мирнока, С. В. Петкова,

М. В. Стаматіної, Є. Ю. Соболя, С. О. Шатрави, Р. В. Шаповала, Є. Ф. Шкробець тощо.

Мета та завдання статті

З огляду на здійснення системних реформ в Україні та враховуючи особливості надання адвокатами правничої допомоги при захисті прав та інтересів, охоронюваних законом, а також напрацьовані і втілені здобутки наукової думки та практичного досвіду, зокрема європейського, закріпленого у міжнародних нормативно-правових документах, видається доцільним використання позитивного європейського досвіду при побудові у найближчому часі сильної та високопрофесійної адвокатури України, особливо при створенні дієвого організаційно-правового механізму захисту прав і свобод людини та громадянина в Україні [2, с. 93–94]. У зв'язку з цим основна *мета* статті полягає у дослідженні європейського досвіду регламентації права особи на безоплатну вторинну правову допомогу в адміністративному судочинстві та можливості його адаптації в Україні.

Для досягнення мети дослідження поставлені наступні *завдання*: розглянути позиції вчених щодо необхідності впровадження європейського досвіду з регламентації права особи на безоплатну вторинну правову допомогу в національну систему захисту права особи, а також проаналізувати Європейські нормативні акти та рішення Європейського Суду з прав людини щодо виокремлення основних критеріїв необхідності надання особі безоплатної правової допомоги.

Наукова новизна дослідження

У роботі зроблена спроба на підставі аналізу наукових позицій учених, а також Європейських нормативних актів, спрямованих на забезпечення права людини на безоплатну правову допомогу, та рішень Європейського суду з прав людини виокремити основні критерії необхідності надання особі безоплатної правової допомоги та можливості адаптації європейського досвіду в Україні.

Виклад основного матеріалу

Створення системи надання безоплатної правової допомоги в Україні є конструктивною відповіддю Уряду України на реальні потреби суспільства та критику міжнародної спільноти. Навіть більше – це сигналізує про новий та вкрай необхідний підхід до задоволення потреб уразливих верств суспільства в Україні. Безоплатна правова допомога є основою розширення доступу до правосуддя, реалізації права на справедливий суд, закріпленого у статті 6 Європейської Конвенції про захист прав людини та основоположних свобод [3, с. 5].

Зазначимо, що у Резолюції 1466 (2005) Парламентської Асамблеї Ради Європи «Про виконання обов'язків та зобов'язань Україною» було закріплено зобов'язання щодо покращення доступу до правосуддя шляхом запровадження системи безоплатної правової допомоги

відповідно до стандартів Ради Європи та практики Європейського Суду з прав людини [3, с. 5].

С. В. Оверчук підтримує позицію щодо необхідності впровадження стандартного методу як оцінки, так і подальшої перевірки матеріального стану претендентів на безоплатну правову допомогу. Безоплатна правова допомога захисника у контексті статті 6 § 3 (с) Європейської Конвенції про захист прав людини має надаватися у період «необхідності», коли особа не має можливості оплатити послуги власного адвоката [4]. Законодавство України має врахувати зміни майнового стану особи та членів його сім'ї за період надання безоплатної правової допомоги та передбачити механізм моніторингу у встановлених часових межах. У разі встановлення факту подання особою неправдивих відомостей або фальшивих документів, що стали підставою для віднесення особи до категорій осіб, які мають право на безоплатну вторинну правову допомогу, має бути передбачена відповідальність та деталізована процедура компенсації витрат державних коштів. Процедура надання такої допомоги повинна бути максимально конкретизована і приведена у відповідність до ключових рішень Страсбурзького суду [4].

С. В. Вилков звертає увагу на те, що чинне законодавство провідних європейських держав світу має свої «тонкощі» у вирішенні питання стосовно надання безоплатної правової допомоги, яке визнається складовою конвенційного права на правову допомогу. Як ключові компоненти безоплатної правової допомоги також розглядається право на кваліфіковану допомогу захисника, право на самостійний вибір захисника і відмова від нього, право на спілкування з захисником і забезпечення конфіденційності таких взаємовідносин [5, с. 308]. Крім того, С. В. Вилков наголошує, що нормативні акти європейських країн спрямовані на реалізацію ефективної процедури та діючого механізму для рівного доступу кожної особи до отримання правової допомоги незалежно від її матеріального і майнового становища у будь-якому виді судочинства. При цьому основними підставами та умовами, які дозволяють особі скористатися безоплатною правовою допомогою, як свідчать положення міжнародних документів, є матеріальний критерій (фінансова неспроможність особи самостійно забезпечити себе цим правом), а також юридичний критерій (категорія справи, зокрема її фактична або правова складність, реальна загроза тривалого або довічного тюремного ув'язнення обвинуваченого або неспроможність власного захисту в останнього з об'єктивних причин) [5, с. 309].

С. В. Антонюк у своєму дисертаційному дослідженні зауважує, що юридична практика в Україні, в умовах реформування та модернізації, наближається до кращих юридичних практик європейських країн щодо створення дієвого (практичного) організаційно-правового механізму захисту прав і свобод людини та громадянина, а також

вирішення комплексу існуючих системних проблемних питань у сфері надання безоплатної правової допомоги [2, с. 33]. Водночас С. В. Антонюк на підставі результатів аналізу досвіду європейських країн щодо компонентів безоплатної правової допомоги дійшов висновку, що ряд європейських країн своїм внутрішнім законодавством передбачають повну монополію адвокатів на юридичному ринку (Австрія, Німеччина, Чехія, Кіпр та Угорщина) або часткову (Португалія, Норвегія, Литва та Бельгія), а також які не володіють будь-якою монополією на юридичні послуги (Швеція, Фінляндія) [2, с. 75].

Автори монографічного дослідження «Право особи на безоплатну правову допомогу» стверджують, що безоплатна правова допомога у більшості європейських країн здійснюється за рахунок державного бюджету, покриваючи витрати на захист частково або повністю залежно від майнового стану потребувачого. Крім того, національне законодавство кожної європейської держави прописує умови надання допомоги з урахуванням наявності майна, складу сім'ї, рівня доходів тощо. Правові юрисдикції різних держав визначають систему механізмів надання безоплатної правової допомоги. Існування інституту надання безоплатної правової допомоги, його законодавче підґрунтя і підтримка підвищує рівень довіри до держави з боку її громадян, сприяє підвищенню рівня та якості життя населення, а також є однією з гарантій держави щодо забезпечення основних прав і свобод громадян [1, с. 37].

У цілому ми можемо констатувати, що досвід європейських країн є доброю запорукою для створення інституційної та нормативної бази, необхідної для надання безоплатної правової допомоги, забезпечення фінансової спроможності та стабільності функціонування системи, що становлять собою важливі кроки до гарантованого захисту прав людини в Україні [3, с. 5].

Безпосереднє звернення до Європейської Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод дає можливість констатувати, що кожен має право на справедливий і публічний розгляд його справи упродовж розумного строку незалежним і безстороннім судом, встановленим законом, який вирішить спір щодо його прав та обов'язків цивільного характеру або встановить обґрунтованість будь-якого висунутого проти нього кримінального обвинувачення. Крім того, передбачено, що кожний обвинувачений у вчиненні кримінального правопорушення має право захищати себе особисто чи використовувати юридичну допомогу захисника, вибраного на власний розсуд, або – за браком достатніх коштів для оплати юридичної допомоги захисника – одержувати таку допомогу безоплатно, коли цього вимагають інтереси правосуддя¹.

¹ Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод : від 04.11.1950.

Виходячи зі змісту пункту 3 (с) ст. 6 цієї Конвенції виокремлюються дві ключові умови забезпечення права людини на безоплатну правову допомогу: 1) «умова стану» або так званій «тест на бідність, нужденність», в основі якого знаходиться фінансовий критерій, що дозволяє визначити брак в особі достатніх коштів для оплати юридичної допомоги допомоги захисника; 2) «умова суті» або «тест на наявність інтересів правосуддя», яка пов'язує надання безоплатної юридичної допомоги з вимогами інтересів правосуддя [5, с. 307].

У Резолюції (78) 8 Комітету Міністрів Ради Європи «Про юридичну допомогу та консультації» від 2 березня 1978 року звертається увага на те, що надання юридичної допомоги – це не прояв милосердя, а обов'язок, що покладений на суспільство. Крім того, передбачено, що юридична допомога завжди повинна здійснюватися особою, що має право практикувати як адвокат відповідно до юридичних норм даної держави, як у випадках, коли система юридичної допомоги передбачає участь захисника, так і у випадках, коли: а) сторони повинні бути представлені такою особою в судовому органі даної держави відповідно до закону цього держави; б) орган, правомочний розглядати прохання про надання юридичної допомоги, констатує, що послуги адвоката необхідні з огляду на конкретні обставини справи, що розглядається. Особа, якій надано допомогу, має бути, по можливості, вільною у виборі кваліфікованого захисника. Вочевидь, призначена захисником особа повинна отримати належну винагороду за роботу, виконану в інтересах особи, що користується юридичною допомогою¹.

У Резолюції (78) 8 Комітету Міністрів Ради Європи відтворюється відповідний принцип надання безоплатної правової допомоги, що має відповідне підтвердження державною гарантією, яка полягає у створенні рівних можливостей для доступу осіб до правосуддя.

Слід вказати, що в низці судових рішень Європейського суду з прав людини закріплюється безпосереднє право особи на правову допомогу, в тому числі й безоплатну, а саме: «Артіко проти Італії» від 13 травня 1980 р., «Пакеллі проти Німеччини» від 25 квітня 1983 р., «Круассан проти Німеччини (Croissant v. Germany)» від 25 вересня 1992 р., «Ван Гейсегем проти Бельгії» від 21 січня 1999 року, «Лагерблом проти Швеції (Lagerblom v. Sweden)» від 14 січня 2003 р., «Бендерський проти України» від 15 листопада 2007 р. «Нечипорук і Йонкало проти України» від 21 квітня 2011 р., «Душка проти України» від 3 лютого 2011 р. тощо.

Висновок

Слід констатувати, що європейський досвід регламентації права особи на безоплатну вторинну правову допомогу має відповідне

¹ Резолюція (78) 8 Комітету міністрів про юридичну допомогу та консультації : від 02.03.1978.

відображення в національному законодавстві України. Крім того, аналіз основних Європейських нормативних актів та рішень Європейського Суду з прав людини надає можливість виокремити основні критерії необхідності надання особі безоплатної правової допомоги, а саме: 1) вимога інтересів правосуддя; 2) складність судової справи; 3) необхідність у послугах адвоката з огляду на конкретні обставини справи; 4) фінансування юридичної допомоги покладається на державу.

Список бібліографічних посилань: 1. Данилевська Ю. О., Павлик Л. В., Петрович З. З., Цмоць У. О. Право особи на безоплатну правову допомогу. Львів : Львів. держ. ун-т внутр. справ, 2018. 136 с. 2. Антонюк С. А. Особливості діяльності адвоката у цивільному судочинстві : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.10. Львів, 2019. 219 с. 3. Огляд системи надання безоплатної правової допомоги в Україні / Координаційний центр з надання правової допомоги. Київ, 2017. 188 с. 4. Оверчук С. В. Умови надання безоплатної правової допомоги в контексті прецедентної практики Європейського суду з прав людини. *Часопис Національного університету «Острозька академія». Серія «Право»*. 2016. № 1 (13). URL: <http://lj.oa.edu.ua/articles/2016/n1/16osvzpl.pdf> (дата звернення: 01.12.2019). 5. Вилков С. В. Міжнародно-правові стандарти у сфері забезпечення та реалізації права на правову допомогу. *Прикарпатський юридичний вісник*. 2018. № 1 (22), т. 3. С. 306–310.

Надійшла до редколегії 05.12.2019

Valko P. European Experience in Regulating Human Right to Free Secondary Legal Aid

The author has analyzed the opinions of scholars on the necessity of introducing the European experience of regulating human right to free secondary legal aid into the national system of protecting human rights. It has been proved that the experience of the European countries is the key to creating the institutional and regulatory base necessary for providing free legal aid, ensuring the financial capacity and stability of the functioning of human rights protection system in Ukraine.

There author has defined two key conditions for ensuring human right to free legal aid: 1) the condition of the state or the "poverty and need test", which is based on a financial criterion, which allows to determine the lack of sufficient funds to pay for legal aid of a lawyer; 2) a condition of the essence or a "test for the interest of justice" that links the provision of free legal aid to the requirements of justice.

On the basis of the analysis of the basic normative acts of the European countries and the judgments of the European Court of Human Rights, the author has distinguished basic criteria of the necessity of rendering a person free legal aid: 1) demand of interests of justice; 2) the complexity of the court case; 3) the need for the services of a lawyer in regard to the particular circumstances of the case; 4) financing of legal aid by the state.

Key words: European experience, legal aid, aid and advice in legal matters, free secondary legal aid, a lawyer, administrative judicial proceedings.

